

ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΌΘΩΝΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΑΦΙΞΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΒΑΥΑΡΙΑΣ*

Βασιλική Χρήστου

Επίκουρη Καθηγήτρια
Συνταγματικού Δικαίου,
Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η περίοδος της αντιβασιλείας, της βασιλείας του Όθωνα και εν γένει ο ρόλος που ο Όθων διαδραμάτισε στα πολιτικά πράγματα του νέου κράτους έχουν μελετηθεί εκτενώς. Παρουσιάζει, όμως, ιδιαίτερα μεγάλο ενδιαφέρον και το να ασχοληθούμε με τις πολιτειακές παραστάσεις του Όθωνα όπως είχαν διαμορφωθεί πριν από την άφιξή του στην Ελλάδα, από τη γενέτειρά του, το βασίλειο της Βαυαρίας, καθώς το πολιτειακό αυτό πρότυπο είναι πιθανόν να λειτούργησε, στο μυαλό του νεαρού μονάρχη, ως εικόνα ορθού πολιτεύματος, όταν ο Όθων αναγκάστηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα το 1843. Σε τι έμοιαζε και σε τι διέφερε το Σύνταγμα του 1844 από το βαυαρικό Σύνταγμα του 1818; Σε ποιο βαθμό ο Όθων κινείτο στην πεπατημένη της πατρίδας του και σε ποιο βαθμό εκαλείτο να διαβεί νέες ατραπούς στο νέο βασίλειο; Θα εξετάσουμε, λοιπόν, τους θεσμούς του βασιλείου της Βαυαρίας στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα και ιδίως το Σύνταγμα του 1808 και το Σύνταγμα του 1818.

Η ιδεολογική επιρροή του Συντάγματος του 1808, που ακολουθούσε το ναπολεόντειο πρότυπο, και η ιστορική σημασία του είναι μεγάλη, καθώς εισήγαγε τη Βαυαρία στη νεωτερικότητα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, αν και το Σύνταγμα αυτό δεν ενσωμάτωσε τα δημοκρατικά ιδεώδη της Γαλλικής Επανάστασης, απετέλεσε για τη Βαυαρία ένα βήμα προς τον φιλελευθερισμό και τον πολιτικό εκσυγχρονισμό.

Το Σύνταγμα του 1818 ήταν ένα Σύνταγμα της περιόδου της

* Η παρούσα μελέτη είναι προδημοσίευση από τον Τιμητικό Τόμο του Καθηγητή Σπυρίδωνος Φλογαίτη.

Παλινόρθωσης· το παραχώρησε ο Μαξιμιλιανός Ι Ιωσήφ, το εφήρμοξε ο Λουδοβίκος Ι, πατέρας του Όθωνα, ο οποίος είχε ανέλθει στον θρόνο το 1825, και αυτό το Σύνταγμα ίσχυε στη Βαυαρία, όταν ο Όθων πήρε τον δρόμο για την Ελλάδα. Το Σύνταγμα αυτό επανέφερε, όπως ήταν αναμενόμενο, όλα τα προνόμια των ευγενών, ωστόσο διατηρούσε στοιχεία της ναπολεόντειας παράδοσης στο πεδίο των ελευθεριών και –για την ακρίβεια– αντέγραφε διατάξεις της Γαλλικής Χάρτας του 1814, ενώ υιοθετούσε, σε όλα τα βασικά της στοιχεία, την οργανωτική δομή της Χάρτας, όπως άλλωστε, μετέπειτα, και το ελληνικό Σύνταγμα του 1844.

Όταν οι Έλληνες διεκδίκησαν Σύνταγμα με την επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου, είναι προφανές ότι ο Όθων γνώριζε, όχι μόνο θεωρητικώς αλλά και από την εμπειρία της Βαυαρίας, το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας με δύο Βουλές και έναν κατάλογο ελευθεριών, και αυτό το πρότυπο δέχτηκε να υλοποιηθεί και στο ελληνικό Σύνταγμα του 1844. Το ότι ο ίδιος έως το 1844 κυβερνούσε ως απόλυτος μονάρχης αποτελούσε, και για τις δικές του πολιτικές προσλαμβάνουσες, μια –προφανώς επιθυμητή και βολική– θεσμική οπισθοδρόμηση. Η πολιτειακή εμπειρία της Βαυαρίας και η εξοικείωση του Όθωνα με το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας ίσως έρχεται, λοιπόν, να προστεθεί στους πολλούς άλλους λόγους που έχουν επισημανθεί στη βιβλιογραφία, για τους οποίους ο Όθων δέχτηκε πάραυτα το αίτημα των επαναστατών για Σύνταγμα.

Το Σύνταγμα του 1844 ήταν Σύνταγμα-συνάλλαγμα, προϊόν δηλαδή συμφωνίας μεταξύ της Εθνοσυνέλευσης και του ηγεμόνα, πράγμα το οποίο ήδη ήταν ένας συμβιβασμός για τους Έλληνες, που ήθελαν τα Συντάγματά τους να πηγάζουν από εθνοσυνέλευση (και πάλι στην παράδοση της Γαλλικής, αλλά και της Ελληνικής Επανάστασης). Ωστόσο, το βαυαρικό Σύνταγμα του 1818 δεν ήταν καν προϊόν συμφωνίας, αλλά παραχώρηση του μονάρχη προς τους υπηκόους του. Ήδη δηλαδή με το Σύνταγμα-συνάλλαγμα, ο Όθων προπορευόταν κατά πολύ, σε βήματα θεσμικού εκσυγχρονισμού, της γενέτειράς του.

ABSTRACT

The period of the regency, of Otto's reign and generally the role Otto played in the political affairs of the new state have been studied extensively. However, it is also of great interest to examine the constitutional perceptions of Otto that had been formed before his arrival in Greece, in his birthplace, the kingdom of Bavaria. The state model familiar to him in Bavaria probably functioned as a leading idea of a good government, when Otto had to grant a constitution in 1843. In what ways did the Constitution of 1844 resemble to and differ from the Bavarian Constitution of 1818? To what extent did Otto follow the constitutional model of his homeland and to what extent did he innovate in the new kingdom? To answer to these questions, we shall examine the institutions of the Kingdom of Bavaria in the first half of the 19th century, in particular the Constitution of 1808 and the Constitution of 1818.

The ideological influence of the Constitution of 1808, which followed the Napoleonic model, and its historical significance is immense, as it introduced Bavaria to modernity. There is no

doubt that, although this Constitution did not incorporate the democratic ideals of the French Revolution, it signified for Bavaria a step towards liberalism and political modernisation. The Constitution of 1818 was a constitution in the ideological climate of the Restoration; it was granted by Maximilian I Joseph, it was applied by Ludwig I, father of Otto, who had ascended the throne in 1825, and this was the Constitution in force in Bavaria when Otto came to Greece. This Constitution restored, as expected, all the privileges of the nobility, but also retained elements of the Napoleonic tradition in the field of freedoms. In fact, the Constitution of 1818 resembled the French Charter of 1814 in many ways, not only in the field of liberties, but also in the organizational structure of the Charter, and so did the Greek Constitution of 1844.

When the Greeks demanded a constitution with the September Revolution, Otto was familiar, due to his experiences in Bavaria, to the constitutional monarchy with two Houses and a list of freedoms, and this is the model implemented in the Greek Constitution of 1844 as well. Otto's constitutional perceptions formed in Bavaria may therefore add to the many other reasons that have been pointed out in the literature why Otto immediately accepted the Greeks' demand for a constitution.

The Constitution of 1844 was the product of an agreement between the National Assembly and the Monarch. This was already a compromise for the Greeks, who wanted their constitutions to stem from a national assembly alone (in the tradition of the French, but of the Greek Revolution as well). However, the Bavarian Constitution of 1818 was not even the product of an agreement, but a concession by the Monarch to his subjects. In other words, by accepting the idea of a constitution as an agreement with his subjects, Otto was innovating compared to the institutions of his birthplace.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Όθων γεννήθηκε το 1815, χρονιά του Συνεδρίου της Βιέννης, και πέθανε το 1867, λίγα μόλις χρόνια μετά την έξωσή του από τον ελληνικό θρόνο, σε ηλικία 52 ετών. Ήταν γιος του φιλέλληνα βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου Ι του οίκου των Βιτελσβάχων, καθώς και –πράγμα το οποίο είναι λιγότερο γνωστό– ξάδελφος της βασίλισσας Ελισάβετ της Αυστροουγγαρίας¹. Η περίοδος της αντιβασιλείας², της βασιλείας του Όθωνα και εν γένει ο ρόλος που ο Όθων διαδραμάτισε στα πολιτικά πράγματα του νέου κράτους³ έχουν μελετηθεί εκτενώς. Περαιτέρω, ιδιαίτερα μεγά-

¹ Βλ. το γενεαλογικό δέντρο των Βιτελσβάχων (Pfalz-Zweibrücken-Birkenfeld) [στην ιστοσελίδα του Μουσείου Βαυαρικής ιστορίας](#).

² Πολύ σημαντικά είναι δύο έργα, τα οποία συνεπιμελήθηκε, αναδεικνύοντας, με την ευρυμάθειά του, τη σημασία της σφαιρικής μελέτης των θεσμών του δημοσίου δικαίου, ο τιμώμενος Καθηγητής Σπυρίδων Φλογαίτης, για την περίοδο της Αντιβασιλείας: F. von Thiersch, *De la Règence en Grèce* (S. Flogaitis/H. Scholler Hrsg.), 1995· καθώς και G. L. von Maurer, *Die Wittelsbacher in Griechenland als Nachtrag zu dem Buche "Das Griechische Volk"* (W. Roustopanis-Sourlas/S. Flogaitis Hrsg.), 1995.

³ Ενδεικτικά Δ. Φωτιάδης, *Όθωνας. Η μοναρχία*, 1963· J. A. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο*

λο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το να ασχοληθούμε με τις πολιτειακές παραστάσεις του Όθωνα όπως είχαν διαμορφωθεί πριν από την άφιξή του στην Ελλάδα, από τη γενέτειρά του, το βασίλειο της Βαυαρίας, καθώς το πολιτειακό αυτό πρότυπο είναι πιθανόν να λειτούργησε, στο μυαλό του νεαρού μονάρχη, ως εικόνα ορθού πολιτεύματος, όταν ο Όθων αναγκάστηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα το 1843. Σε τι έμοιαζε και σε τι διέφερε το Σύνταγμα του 1844 από το βαυαρικό Σύνταγμα του 1818; Σε ποιο βαθμό ο Όθων κινείτο στην πεπατημένη της πατρίδας του και σε ποιο βαθμό εκκαλείτο να διαβεί νέες ατραπούς στο νέο βασίλειο;

I. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΒΑΥΑΡΙΑΣ. ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1808

Θα εξετάσουμε, λοιπόν, τους θεσμούς του βασιλείου της Βαυαρίας στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα. Το βασίλειο της Βαυαρίας ήταν ένα ως επί το πλείστον καθολικό βασίλειο του γερμανικού Νότου. Τούτο σημαίνει αφενός ότι βρισκόταν σε κάποια πολιτιστική διάσταση προς το νέο, αναδυόμενο και προτεσταντικό βασίλειο του Βορρά, την Πρωσία, το οποίο στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα θα αποκτούσε την πλήρη ισχύ του ενοποιώντας τα γερμανικά βασίλεια υπό την ηγεμονία του⁴, αφετέρου ότι το βασίλειο της Βαυαρίας είχε δεχτεί μεγάλη επιρροή από τη γαλλική εξωτερική πολιτική και τον Ναπολέοντα, καθώς και από τις νομικές μεταρρυθμίσεις της ναπολεόντειας περιόδου.

Το βασίλειο της Βαυαρίας, μετά την επικράτηση του Ναπολέοντα έναντι των ευρωπαϊκών μοναρχιών στη μάχη στο Αούστερλιτς και τη συνακόλουθη διάλυση της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους⁵, ήταν μαζί με τη Βεσφαλία, τη Βάδη και τη Βυρτεμβέργη, τη Φρανκφούρτη και άλλα μικρότερα βασίλεια του γερμανικού Νότου μέλος της Ομοσπονδίας του Ρήνου («Rheinbund»), την οποία ο Ναπολέων δημιούργησε ως τρίτο ισχυρό πόλο στον γερμανόφωνο χώρο, ως αντίβαρο στην Πρωσία αφενός και στην Αυστρία αφετέρου⁶. Επρόκειτο για ένωση κρατών με τα χαρακτηριστικά μιας πολεμικής –αμυντικής και επιθετικής– συμμαχίας και με κοινή, καθοριζόμενη από τη Γαλλία, ευρωπαϊκή πολιτική. Προστάτης αυτής («Protector») ανακηρύσσόταν ο Ναπολέων⁷. Μάλιστα, οι Βαυαροί είχαν διεξαγάγει πολλές πολεμικές επιχειρήσεις στο πλευρό του Ναπολέοντα, ακόμη και εναντίον της Αυστρίας, με την οποία αισθάνονταν ιδιαίτερα συνδε-

ελληνικό βασίλειο (1833-1843), Τόμος Α (1985) και Τόμος Β (1986), εποπτεία μτφρ. Ν. Διαμαντούρος, ΜΙΕΤ· Α. Κλάψης, *Αφοσιωμένος σε μια ιδέα. Ο Βασιλιάς Όθων και η Ελλάδα*, 2020.

⁴ Βλ. ενδεικτικά Τ. Bendikowski, 1870/71. *Der Mythos von der deutschen Einheit*, 2021· J. Hawes, *Μικρή ιστορία της Γερμανίας* (μτφρ. Ανδρέας Παππάς), 2018, σελ. 111 επ· Ο. Kimminich, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, 1970· C. Nonn, *12 Tage und ein halbes Jahrhundert. Eine Geschichte des deutschen Kaiserreiches. 1817-1918*, 2020.

⁵ E. Molitor, *Grundzüge der neueren Verfassungsgeschichte*, 1948, σελ. 16-31· Θ. Αντωνίου, «18ος αιώνας – Γερμανία», στο: Θ. Αντωνίου/Γ. Γεραπετρίτης, *Ευρωπαϊκή Συνταγματική Ιστορία. Η Αγγλοσαξωνική επίδραση στην Ηπειρωτική Ευρώπη του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα*, 2014, σελ. 159-163.

⁶ R. Schröder, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, 1922, σελ. 980-987· C. Bornhak, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, 1934, σελ. 277-309· W. Eckhardt/H. v. Rosen-v. Hoewel, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, 1955, σελ. 80-81.

⁷ E. R. Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789, Band I, Reform und Restauration. 1789 bis 1830*, 2^η έκδ. 1990, σελ. 80-82.

δεμένοι⁸. Η Ομοσπονδία διαλύθηκε μετά την ήττα του Ναπολέοντα και το Συνέδριο της Βιέννης⁹. Ωστόσο, άφησε ανεξίτηλο το στίγμα της στην πολιτειακή ιστορία του γερμανικού Νότου, καθώς, την περίοδο εκείνη, τα κράτη της Ομοσπονδίας μετέβησαν από την προσωποποιημένη αντίληψη περί κράτους στο πρώιμο συνταγματικό κράτος.

Την περίοδο της Ομοσπονδίας του Ρήνου, από το 1806 έως το 1815, τα βασίλεια της Ομοσπονδίας είχαν υιοθετήσει Συντάγματα κατά το ναπολεόντειο πρότυπο, δηλαδή Συντάγματα με κάποιες ελευθερίες, τα οποία καταργούσαν τα πολιτικά προνόμια των ευγενών, αλλά υπέστειλαν το δημοκρατικό αίτημα της Γαλλικής Επανάστασης¹⁰. Θύμιζαν δηλαδή το Σύνταγμα του 1799 που ανακήρυσσε τον Βοναπάρτη Πρώτο Ύπατο¹¹. Η Βεστφαλία, η Βάδη και η Φρανκφούρτη ήταν της αμέσου επιρροής του Ναπολέοντα¹². Μάλιστα, στο Σύνταγμα της Βεστφαλίας του 1806 εμφανίζεται ο ίδιος ο Ναπολέων Βοναπάρτης να παραχωρεί το Σύνταγμα και να το υπογράφει¹³. Αποκαλείται, μάλιστα, το Σύνταγμα «Constitution» και όχι «Verfassung». Περαιτέρω, στη Βεστφαλία, στη Βάδη και στη Φρανκφούρτη εισήχθη ο ναπολεόντειος αστικός κώδικας, ενώ και στη Βαυαρία προετοιμάστηκε η εισαγωγή του¹⁴. Ωστόσο, η Βαυαρία δεν ήταν στην άμεση επιρροή του Ναπολέοντα και είχε εγχώριο ηγεμόνα από τον οίκο των Βιττελσβάχων· ωστόσο αναβαθμίστηκε σε βασίλειο από τον ίδιο τον Ναπολέοντα το 1806. Μέχρι το 1808 δεν είχε Σύνταγμα, ήταν δηλαδή απόλυτη μοναρχία. Καθώς, όμως, γινόταν αντιληπτό πως τον Ναπολέοντα ενδιέφερε η εμπάθυνση της Ομοσπονδίας του Ρήνου, ο γαλλόφιλος¹⁵ πάντως πρωθυπουργός Μαξιμιλιανός φον Μόντγκελας έσπευσε να προβεί στην κατάστρωση ενός σχεδίου Συντάγματος ως αναχώματος στην περαιτέρω πολιτειακή διείδυση του Ναπολέοντα. Μάλιστα, ακολούθησε το πρότυπο του Συντάγματος της Βεστφαλίας, αυτού που υπέγραφε ο ίδιος ο Ναπολέων, ώστε το εγχείρημά του να μην προσκρούσει σε γαλλικό αντίλογο¹⁶. Έτσι, δύο χρόνια μετά τη δημιουργία της Ομοσπονδίας του Ρήνου, το 1808, ο Μαξιμιλιανός Ιωσήφ Ι, παππούς του Όθωνα, παραχώρησε Σύνταγμα¹⁷.

Το Σύνταγμα του 1808 δεν μνημονεύει τον Ναπολέοντα· μνημονεύει, όμως την Ομοσπονδία του Ρήνου ήδη στην πρώτη του παράγραφο, αναγνωρίζοντας ότι «[τ]ο βασίλειο της Βαυαρίας αποτελεί τμήμα της Ομοσπονδίας του Ρήνου», καθώς και στις διατάξεις του περί των ενόπλων δυνάμεων. Στη δεύτερη παράγραφο συμπυκνώνεται η ουσία του ναπολεόντειου συνταγματισμού: Καταρ-

⁸ O. Kimminich, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, ό.π., υπ. 4, σελ. 308-310. Ο Kimminich αναφέρει ακόμη ότι μεγάλα τμήματα του πληθυσμού θεωρούσαν τη Γαλλία προστάτιδα της Βαυαρίας (σελ. 308).

⁹ S. T. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία* (μτφρ. Σ. Παπαδάκη, επιμέλεια-επιμέτρο Γ. Κόκκινος), 2018, σελ. 98-115 και σελ. 137-152.

¹⁰ M. Hecker, *Napoleonischer Konstitutionalismus in Deutschland*, Schriften zur Verfassungsgeschichte, Band 72, 2005, σελ. 82 επ. και 130 επ.

¹¹ M. Duverger, *Constitutions et Documents Politiques*, 1966, σελ. 70-78.

¹² F. Hartung, *Deutsche Verfassungsgeschichte vom 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, fünfte, neubearbeitete Auflage, 1950, σελ. 199.

¹³ Βλ. το Σύνταγμα της Βεστφαλίας της 15^{ης} Νοεμβρίου 1807 σε: M. Hecker, *Napoleonischer Konstitutionalismus in Deutschland*, ό.π., υπ. 9, σελ. 173-178.

¹⁴ E. R. Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, ό.π., υπ. 7, σελ. 84.

¹⁵ Έτσι τον χαρακτηρίζει ο O. Kimminich, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, ό.π., υπ. 4, σελ. 308.

¹⁶ H. Brandt, «Die Verfassung des Königreichs Bayern von 1808», σε: H. Brandt/E. Grothe (Hrsg.), *Rheinbundnischer Konstitutionalismus*, 2007, σελ. 53-63, ιδίως σελ. 55.

¹⁷ Βλ. το Σύνταγμα της Βαυαρίας του 1808 διαθέσιμο στο [link](#).

γούνται τα πολιτικά προνόμια των ευγενών, οι οποίοι διατηρούν πάντως την ιδιοκτησία τους, και καθιερώνεται η εκπροσώπηση από μια εθνική αντιπροσωπεία («Nationalrepräsentation»). Στην ουσία πρόκειται για μια ψευδεπίγραφη ονομασία, η οποία μετέφερε, αν και ταυτόχρονα καπηλευόταν, το συμβολικό βάρος της Εθνοσυνελεύσεως της Γαλλικής Επανάστασης, καθώς το Σύνταγμα του 1808 δημιουργούσε ένα περιορισμένα αντιπροσωπευτικό σώμα με περιορισμένες εξουσίες. Επίσης, στην ίδια παράγραφο διακηρυσσόταν η ισονομία, η ενοποίηση του φορολογικού συστήματος σε όλο το βασίλειο και προβλεπόταν ότι οι φόροι ακίνητης περιουσίας δεν μπορούσαν να ξεπερνούν το ένα πέμπτο των εισοδημάτων.

Το Σύνταγμα του 1808 ενσωμάτωνε και άλλα φιλελεύθερα στοιχεία. Έτσι, με την τρίτη παράγραφο καταργούνταν η δουλεία. Κατοχυρωνόταν ακόμη η προσωπική ασφάλεια, η ιδιοκτησία, πλήρης ελευθερία συνείδησης και ελευθερία του Τύπου κατά τους νόμους περί λογοκρισίας της εποχής¹⁸. Τα παραπάνω ήταν διατυπωμένα ως εγγυήσεις εκ μέρους της κρατικής εξουσίας και όχι ως δικαιώματα των πολιτών, καθώς υιοθετείτο η διατύπωση «*Der Staat gewährt allen Staatsbürgern (...)*». Έτσι επιβεβαιώνεται –και μέσω της διατύπωσης– η λογική της «επανάστασης εκ των άνω»¹⁹, μια που οι ατομικές ελευθερίες δεν είχαν αποτελέσει ακόμη στη Γερμανία αντικείμενο διεκδίκησης των πολιτών, ακριβέστερα υπηκόων, αλλά παραχώρηση του ηγεμόνα, ενώ την ίδια λογική εφήρμοζε και ο Ναπολέων στις περιοχές που κατακτούσε ή εντάσσονταν στη σφαίρα επιρροής του.

Η εισαγωγή του Συντάγματος του 1808 εξυπηρετούσε και σκοπούς εσωτερικής πολιτικής. Την περίοδο της Ομοσπονδίας του Ρήνου η Βαυαρία αύξησε τα εδάφη της με ένταξη σε αυτήν και προτεσταντικών περιοχών, καθώς και περιοχών Φράνκων, Σουαβών κοκ, με αποτέλεσμα να μην αποτελεί πλέον ένα ομοιογενές σύνολο²⁰. Έτσι, ο συγκεντρωτικός εξισωτισμός του Ναπολέοντα, που εκφραζόταν μέσα από την ισότητα όλων ενώπιον της κεντρικής εξουσίας, εξυπηρετούσε και τα σχέδια του Βαυαρού ηγεμόνα, καθώς και του πανίσχυρου Βαυαρού πρωθυπουργού²¹. Ο γαλλικός συγκεντρωτισμός και η βαυαρική γραφειοκρατία συναντήθηκαν επιτυχώς σε αυτή την «επανάσταση εκ των άνω» με σκοπό την οικοδόμηση μιας ισχυρής κεντρικής εξουσίας. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι το Σύνταγμα του 1808 αφιερώνει μεγάλο μέρος του στην οργάνωση της διοίκησης, αφού, μάλιστα, καταργούσε τις μέχρι τότε επαρχίες –με τις οποίες ήταν συνδεδεμένα τα προνόμια των ευγενών– και ίδρυε 15 νέες περιφέρειες («*Kreise*»), κατά το δυνατόν ίσες μεταξύ τους και κατά το δυνατόν με βάση τα φυσικά σύνορα, οι οποίες έφεραν ονόματα ποταμών. Έτσι δικαιολογείται και το προοίμιο του Συντάγματος αυτού, στο οποίο μνημονεύεται ότι το κράτος δεν μπορεί να παραμείνει ένα απλό συνονθύλευμα διαφορετικών στοιχείων, αλλά πρέπει να οικοδομηθεί μια ενότητα, ένα σύνολο που θα βασίζεται στην ισονομία.

¹⁸ Το Σύνταγμα αναφερόταν στο Διάταγμα περί λογοκρισίας της 13^{ης} Ιουνίου 1803, καθώς και στις Διατάξεις της 6^{ης} Σεπτεμβρίου 1799 και της 17^{ης} Φεβρουαρίου 1806 για τις πολιτικές εφημερίδες.

¹⁹ M. Hecker, *Napoleonischer Konstitutionalismus in Deutschland*, ό.π., υπ. 10, σελ. 29.

²⁰ E. R. Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, ό.π., υπ. 7, σελ. 77 και σελ. 319.

²¹ Για την αξιοποίηση του γαλλικού μοντέλου από τη Βαυαρία προς όφελος της δημιουργίας ισχυρής κεντρικής διοίκησης βλ. W. Eckhardt/H. v. Rosen-v. Hoewel, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, ό.π., υπ. 6, σελ. 81· O. Kimminich, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, ό.π., υπ. 4, σελ. 310· E. R. Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, ό.π., υπ. 7, σελ. 316-317.

Το σύστημα εξουσίας που καθιέρωνε το Σύνταγμα του 1808 ήταν ένα ολιγαρχικό, τιμοκρατικό και περιορισμένα αντιπροσωπευτικό σύστημα με κληρονομικό μονάρχη. Κάθε περιφέρεια διέθετε μία γενική συνέλευση («allgemeine Versammlung») και μία επιτροπή («Deputation»). Τα μέλη της γενικής συνέλευσης ήταν ισόβια κι επιλέγονταν από τον βασιλιά από τους 400 πιο εύπορους πολίτες (ιδιοκτήτες γης, εμπόρους ή βιοτέχνες) που πλήρωναν τον μεγαλύτερο φόρο ακίνητης περιουσίας. Επιλεγόταν ένα μέλος για κάθε 1000 πολίτες. Η γενική συνέλευση εξέλεγε τους αντιπροσώπους στη Βουλή. Κάθε περιφέρεια εξέλεγε επτά αντιπροσώπους, οι οποίοι αυτή τη φορά επιλέγονταν από τους 200 πιο εύπορους πολίτες με βάση τη μεγαλύτερη φορολογία επί της γης. Ο βασιλιάς επέλεγε τα μέλη της επιτροπής από τη γενική συνέλευση. Η επιτροπή έκανε νομοθετικές προτάσεις και, επιπλέον, έθετε υπόψη του βασιλιά τα τοπικά ζητήματα. Επρόκειτο, νομίζω, για ένα πρώιμο ομοσπονδιακό στοιχείο, απαραίτητο μάλλον για την πολιτική ισορροπία, εφόσον είχαν καταργηθεί οι επαρχίες και τα τοπικά προνόμια των ηγεμόνων.

Η εθνική αντιπροσωπεία είχε εξαετή θητεία και οι αντιπρόσωποι, όπως ρητά όριζε το Σύνταγμα, είχαν δικαίωμα επανεκλογής. Η Βουλή θα συγκαλείτο τουλάχιστον μία φορά ετησίως από τον βασιλιά, ο οποίος άνοιγε και έκλεινε τις εργασίες της χωρίς πρόβλεψη για ελάχιστο χρόνο συνόδου. Ο βασιλιάς μπορούσε να διαλύει τη Βουλή· θα έπρεπε, όμως, εντός δύο μηνών να συγκληθεί νέα Βουλή. Στην πραγματικότητα, η Βουλή του Συντάγματος του 1808 δεν συγκλήθηκε ποτέ²². Η Βουλή θα ψήφιζε τους νόμους, με την απόλυτη πλειοψηφία των βουλευτών και χωρίς συζήτηση. Τους νόμους εισηγούνταν το μυστικό συμβούλιο, ένα συμβουλευτικό όργανο, στο οποίο μετείχαν οι υπουργοί, αλλά και 12 έως 16 μέλη της προσωπικής επιλογής του ηγεμόνα. Μέλη του μυστικού συμβουλίου συζητούσαν τη νομοθετική πρόταση με τριμελείς ή τετραμελείς επιτροπές της Βουλής, προτού την υποβάλουν για ψήφιση.

Η ιδεολογική επιρροή του Συντάγματος του 1808 και η ιστορική σημασία του είναι μεγάλη, καθώς εισήγαγε τη Βαυαρία στη νεωτερικότητα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, αν και το Σύνταγμα αυτό δεν ενσωμάτωσε τα δημοκρατικά ιδεώδη της Γαλλικής Επανάστασης, απέτελεσε για τη Βαυαρία ένα βήμα προς τον φιλελευθερισμό και τον πολιτικό εκσυγχρονισμό. Μάλιστα, ο Μαξιμιλιανός Ι Ιωσήφ, μετά τα νέα δεδομένα του Συνεδρίου της Βιέννης, ζήτησε από την κυβέρνησή του να συντάξει ένα νέο Σύνταγμα, απλώς τροποποιώντας το Σύνταγμα του 1808. Στην πραγματικότητα, όμως, κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να γίνει, το σχετικό σχέδιο απορρίφθηκε και το Σύνταγμα του 1818 ήταν ένα νέο Σύνταγμα²³.

II. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΛΙΝΟΡΘΩΣΗ. ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1818

Το Σύνταγμα του 1818²⁴ ήταν ένα Σύνταγμα της περιόδου της Παλινόρθωσης· το παραχώρησε ο Μαξιμιλιανός Ι Ιωσήφ, το εφάρμοξε ο Λουδοβίκος Ι, πατέρας του Όθωνα, ο οποίος είχε ανέλθει

²² E. R. Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, ό.π., υπ. 7, σελ. 320.

²³ Ibidem, σελ. 321.

²⁴ Βλ. το Σύνταγμα του 1818 σε: E. R. Huber, *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Band 1, 1978, σελ. 155-171, καθώς και ηλεκτρονικά στο [link](#).

στον θρόνο το 1825, και αυτό το Σύνταγμα ίσχυε στη Βαυαρία, όταν ο Όθων πήρε τον δρόμο για την Ελλάδα. Το Σύνταγμα αυτό επανέφερε, όπως ήταν αναμενόμενο, όλα τα προνόμια των ευγενών, ωστόσο διατηρούσε στοιχεία της ναπολεόντειας παράδοσης στο πεδίο των ελευθεριών και –για την ακρίβεια– αντέγραφε διατάξεις της Γαλλικής Χάρτας του 1814²⁵, ενώ υιοθετούσε, σε όλα τα βασικά της στοιχεία, την οργανωτική δομή της Χάρτας²⁶.

Σε αντίθεση με το Σύνταγμα του 1808, το Σύνταγμα του 1818, ήδη στην πρώτη παράγραφο διακηρύσσει την κυριαρχία του βασιλείου της Βαυαρίας, την οποία αποκαλεί μοναρχικό κράτος, ενώ στο προοίμιο αναφέρεται ότι το Σύνταγμα είναι προϊόν ώριμης, σταθερής και ελεύθερης βούλησης. Αξίζει να σημειωθεί ότι στον γερμανόφωνο χώρο, μετά τη διάλυση της Ομοσπονδίας του Ρήνου και το Συνέδριο της Βιέννης, είχε δημιουργηθεί, το 1815, η Γερμανική Ομοσπονδία («*Deutscher Bund*»), που περιλάμβανε τόσο τα κράτη του γερμανικού Νότου, όσο και την Πρωσία και την Αυστρία, συνολικά δηλαδή 41 κράτη²⁷. Ωστόσο, το Σύνταγμα του 1818 δεν μνημονεύει τη Γερμανική Ομοσπονδία. Μάλιστα, παρά το γεγονός ότι το καταστατικό κείμενο της Γερμανικής Ομοσπονδίας προέβλεπε την υπεροχή του δικαίου της Ομοσπονδίας²⁸, το Σύνταγμα του 1818 αναφέρεται στα άλλα κράτη της Ομοσπονδίας μόνο σε σχέση με το δικαίωμα μετανάστευσης εκτός του βασιλείου και σε σχέση με τους κανόνες διαδοχής στον θρόνο.

Το Σύνταγμα του 1818 διεύρυνε τον κατάλογο των ελευθεριών. Ήδη στο προοίμιό του γίνεται λόγος για την ελευθερία της συνείδησης, την ελευθερία της έκφρασης με περιορισμούς εναντίον της κατάχρησης, την ισότητα πρόσβασης στα δημόσια αξιώματα (όσων είχαν την ιθαγένεια, ήταν ενήλικοι και είχαν κατοικία στο βασίλειο, δηλαδή είτε είχαν ακίνητη ιδιοκτησία, είτε ασκούσαν επάγγελμα το εισόδημα από το οποίο φορολογούνταν ή ήταν δημόσιοι υπάλληλοι), την ισονομία και την αμεροληψία κατά την απονομή της δικαιοσύνης. Το Σύνταγμα αυτό επαναλάμβανε την απαγόρευση της δουλείας, καθώς και την εγγύηση της προσωπικής ασφάλειας και της ιδιοκτησίας. Ταυτόχρονα, όμως, κατοχύρωνε την αρχή του φυσικού δικαστή και προέβλεπε ειδικά ότι κανείς δεν καταδιώκεται, ούτε συλλαμβάνεται παρά μόνο στις περιπτώσεις και με τον τρόπο που ορίζει ο νόμος. Ακόμη, το Σύνταγμα όριζε πως κανείς δεν στερείται την ιδιοκτησία του, ακόμη και για δημόσιο σκοπό, παρά μετά από επίσημη απόφαση και μετά από αποζημίωση. Το Σύνταγμα του 1818 επαναλάμβανε την κατοχύρωση της πλήρους ελευθερίας της συνείδησης, ήταν όμως πολύ διεξοδικότερο στη ρύθμιση των θρησκευτικών ζητημάτων. Μεταξύ άλλων όριζε ότι όλες οι θρησκείες έχουν δικαίωμα σε έναν απλό οίκο λατρείας, ότι το κράτος δεν επιτρέπεται να επεμβαίνει στα πνευματικά και δογματικά ζητήματα των θρησκειών, καθώς και ότι, κατά τα άλλα, οι θρησκείες και οι εκκλησίες όφειλαν να υπακούουν στον νόμο, να υπάγονται στα δικαστήρια του κράτους και δεν απαλλάσσονταν από τις υποχρεώσεις έναντι στο κράτος. Και στο θέμα των θρησκειών μπορεί

²⁵ M. Duverger, *Constitutions*, ό.π., υπ. 11, σελ. 80-85.

²⁶ Για την επιρροή του Ναπολέοντα καθώς και της Χάρτας του 1814 στα κράτη του γερμανικού Νότου βλ. α.ά. H. Fehr, *Deutsche Rechtsgeschichte*, 1952, σελ. 233-235.

²⁷ E. R. Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, ό.π., υπ. 7, σελ. 583-639· H. E. Feine, *Deutsche Verfassungsgeschichte der Neuzeit*, 1937, σελ. 61-66· R. Schröder, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, ό.π., υπ. 6, σελ. 987-994.

²⁸ E. R. Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, ό.π., υπ. 7, σελ. 601 επ.

κανείς να διαγνώσει τη γαλλική επιρροή του κοσμικού κράτους. Ακόμη κατοχυρωνόταν η ελευθερία του Τύπου και του εμπορίου βιβλίων υπό την επιφύλαξη των ισχυόντων νόμων.

Το σύστημα εξουσίας ήταν μοναρχικό και περιορισμένα αντιπροσωπευτικό με δύο Βουλές. Το κοινοβούλιο αποκαλείται πλέον συνέλευση των τάξεων («Stände-Versammlung») και σπανιότερα μέσα στο Σύνταγμα απαντά ως γενική συνέλευση («allgemeine Versammlung»). Σε κάθε περίπτωση εγκαταλείπεται ο όρος «εθνική αντιπροσωπεία» του Συντάγματος της ναπολεόντειας περιόδου και είναι σαφής η απομάκρυνση ακόμη και από την κατ' επίφαση επίκληση της δημοκρατικής παρακαταθήκης της Γαλλικής Επανάστασης. Το κοινοβούλιο συγκροτείται από δύο Βουλές, στο πρότυπο της Χάρτας του 1814, τη Βουλή των αντιπροσώπων και το συμβούλιο του βασιλείου. Στο συμβούλιο του βασιλείου μετέχουν οι πρίγκηπες του βασιλικού οίκου, οι βασιλικοί υπάλληλοι, οι δύο αρχιεπίσκοποι, ευγενείς κληρονομικό δικαίωμα, που πάντως δεν μπορούσαν να υπερβαίνουν το ένα τρίτο, κι εντέλει όποιος τον επέλεγε ο βασιλιάς κατά την προσφορά του, την αξία του, την καταγωγή του ή την ιδιοκτησία του. Το συμβούλιο, η άνω Βουλή δηλαδή, ήταν ισότιμος πόλος της νομοθετικής εξουσίας με τη Βουλή των αντιπροσώπων. Οι νόμοι έπρεπε να έχουν την έγκριση και των δύο Βουλών. Επίσης, η συνέλευση των τάξεων έπρεπε να εγκρίνει τους φόρους, τον προϋπολογισμό και τον απολογισμό του κράτους.

Στη Βουλή των αντιπροσώπων είχαν δικαίωμα εκλογής οι ιδιοκτήτες γης (που δεν μετείχαν ήδη στην άνω Βουλή ως ευγενείς), τρεις εκπρόσωποι των πανεπιστημίων, οι ιερείς της καθολικής και της προτεσταντικής εκκλησίας, αστοί και έμποροι. Η εκπροσώπηση στη Βουλή των αντιπροσώπων γινόταν στη βάση της οικογένειας. Έτσι, σε 7000 οικογένειες αντιστοιχούσε ένας αντιπρόσωπος. Οι ιδιοκτήτες γης, που προέρχονταν από την τάξη των ευγενών ανέρχοντο στο ένα όγδοο και οι υπόλοιποι ιδιοκτήτες γης στα δύο τέταρτα. Κατά το ένα όγδοο εκπροσωπούνταν ακόμη οι κληρικοί, ενώ η τάξη των αστών και εμπόρων καταλάμβανε μόλις το ένα τέταρτο. Οι εκπρόσωποι κάθε τάξης εκλέγονταν χωριστά, σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο, έπρεπε να είναι τουλάχιστον 30 ετών, η θητεία τους ήταν εξαετής και ήταν επανεκλέξιμοι. Η συνέλευση των τάξεων συγκαλείτο –σύμφωνα με το Σύνταγμα– από τον ηγεμόνα μία φορά στα τρία χρόνια κατ' ελάχιστον και σε αυτή την περίπτωση δι-αρκούσε κατά κανόνα δύο μήνες. Ο ηγεμόνας μπορούσε να την καλέσει τακτικότερα και για μακρύτερο χρόνο. Ωστόσο, ο προϋπολογισμός ήταν εξαετής, όπως και η διάρκεια της θητείας της Βουλής. Παρά τις περιορισμένες εξουσίες της Βουλής, πάντως στο Σύνταγμα κατοχυρωνόταν το ανεύθυνο των αντιπροσώπων για γνώμη ή ψήφο κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.

III. Ο ΟΘΩΝ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1844

Όταν οι Έλληνες διεκδίκησαν Σύνταγμα με την επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου, είναι προφανές από τα παραπάνω ότι ο Όθων γνώριζε, όχι μόνο θεωρητικώς, αλλά και από την εμπειρία της Βαυαρίας, το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας με δύο Βουλές και έναν κατάλογο ελευθεριών. Το ότι ο ίδιος κυβερνούσε ως απόλυτος μονάρχης αποτελούσε, και για τις δικές του πολιτειακές προσλαμβάνουσες, μια –προφανώς επιθυμητή και βολική– θεσμική οπισθοδρομηση. Η πολιτειακή εμπειρία της Βαυαρίας και η εξοικείωση του Όθωνα με το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας ίσως έρχεται, λοιπόν, να προστεθεί στους πολλούς άλλους λόγους

που έχουν επισημανθεί στη βιβλιογραφία, για τους οποίους ο Όθων δέχτηκε πάραυτα το αίτημα των επαναστατών για Σύνταγμα.

Πώς αναμετριόταν το Σύνταγμα του 1844 με τις πολιτειακές παραστάσεις του Όθωνα; Επρόκειτο για ένα μοντέλο πολιτεύματος εύπεπτο γι' αυτόν βάσει των θεσμικών εμπειριών της δικής του πατρίδας; Η απάντηση είναι εν μέρει ναι και εν μέρει όχι. Προφανώς, και το Σύνταγμα του 1844 καθιέρωνε μοναρχικό πολίτευμα, ενώ και ο θεσμός της γερουσίας, ενός δεύτερου νομοθετικού σώματος, εισήχθη –για πρώτη φορά σε ελληνικό Σύνταγμα– μετά από σθεναρή απαίτηση του Όθωνα, ο οποίος αντλούσε και από το παράδειγμα του βαυαρικού Συντάγματος του 1818. Εάν ο Όθων έπρεπε να επιτρέψει ένα αντιπροσωπευτικό σώμα, τότε θα έπρεπε οπωσδήποτε να εξασφαλίσει έναν ορισμένο από τον ίδιο αντίπαλο πόλο στη νομοθετική εξουσία. Πράγματι, ο Όθων απαίτησε όχι μόνο την εισαγωγή δεύτερου νομοθετικού σώματος, αλλά και τον ορισμό των μελών του σώματος αυτού από τον ίδιο, πράγμα το οποίο είχε συμφωνηθεί με τα τρία κόμματα (αγγλικό, γαλλικό και ρωσικό), καθώς και με τις εγγυήτριες δυνάμεις ήδη προτού να επιληφθεί η Εθνοσυνέλευση²⁹. Πράγματι, τουλάχιστον μία φορά κατά τη συζήτηση της Εθνοσυνέλευσης γίνεται αναφορά, προς επίρρωση των επιχειρημάτων υπέρ της γερουσίας, το μοντέλο γερουσίας των Συνταγμάτων των γερμανικών βασιλείων³⁰. Δηλαδή, η επιμονή του Όθωνα στην εισαγωγή της γερουσίας είχε να κάνει, εκτός άλλων λόγων, και με το πολιτειακό πρότυπο της πατρίδας του. Έτσι, η οργάνωση του κράτους στο Σύνταγμα του 1844 ήταν παρόμοια με αυτήν του βαυαρικού Συντάγματος του 1818, καθώς και –όπως αναφέρθηκε– με τη γαλλική Χάρτα του 1814.

Ωστόσο, η εικόνα πολιτεύματος που απέδιδε το Σύνταγμα του 1844 άλλαζε ουσιωδώς συνδυαζόμενη με τον εκλογικό νόμο του 1844 που προέβλεπε σχεδόν καθολικό δικαίωμα ψήφου των ανδρών άνω των 25 ετών³¹. Σε αντίθεση δηλαδή με τη συνέλευση των τάξεων της Βαυαρίας, που ήταν μια ολιγαρχική Βουλή, η Βουλή των αντιπροσώπων του ελληνικού Συντάγματος πλησίαζε εγγύτερα προς την έννοια της «εθνικής αντιπροσωπείας» της Γαλλικής Επανάστασης. Τούτο ξένιζε τον Όθωνα και όλη την Ευρώπη εκείνη την εποχή, πλην όμως ο Όθων γνώριζε ότι η βασιλική του εξουσία ασκείτο σε έναν λαό χωρίς το φεουδαλικό παρελθόν της γενετήριάς του ή και της Γαλλίας ακόμη. Έτσι, ο νεαρός μονάρχης βρέθηκε να αντιμετωπίσει διαφορετικού Τύπου προκλήσεις. Διότι, όπως ανέδειξα, τόσο οι Έλληνες όσο και οι Βαυαροί ήταν καλοί μαθητές των Γάλλων· ωστόσο, οι

²⁹ Βλ. αναλυτικά Β. Χρήστου, «Η Γερουσία υπό το Σύνταγμα του 1844», σε: Σ. Βλαχόπουλος/Β. Χρήστου/Μ. Κούμας (επιμ.), *Η γένεση του ελληνικού συνταγματισμού: Η ελληνική συνταγματική ιστορία κατά τα επαναστατικά και μετεπαναστατικά χρόνια*, 2023 (υπό έκδοση).

³⁰ *Η Της Τρίτης Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική Συνέλευσις. Πρακτικά – Ανατύπωση με ευρετήριο ομιλητών κατά συνεδρίαση και θεματικό ευρετήριο*, Πηγές του Ελληνικού Δημοσίου Δικαίου, Διεύθυνση: Γ. Κασιμάτης 7, 1993, σελ. 273- 274, όπου ο Λέων Μελάς μνημονεύει: «Εις Αθήνας υπήρχε Βουλή εξ ευπόρων πολιτών, προβουλευομένη, της οποίας τα προβουλεύματα εφέροντο εις τον δήμον, εσυζητούντο, και ή γίνοντο δεκτά, ή απερρίπτοντο. Οι Λακεδαιμόνιοι απέδιδον εις την Γερουσίαν το προβουλεύεσθαι, και συνεκάλουν τον λαόν εις σύσκεψιν επί ουσιωδών αντικειμένων· εις την Ρώμην εσυζητούντο εις τον λαόν τα αντικείμενα, και απεφασίζοντο εις την Γερουσίαν· σήμερον δύο Βουλές έχουσιν η Αμερική, η Αγγλία, η Γαλλία, το Βέλγιον, η Ισπανία, η Πορτογαλλία, και πάντα τα συνταγματικά κράτη της Γερμανίας».

³¹ Βλ. ενδεικτικά Ν. Αλιβιζάτο, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία. 1800-2010*, 2011, σελ. 89-95· ακόμη βλ. Δ. Μπίλη, «Ο εκλογικός νόμος του 1844: θεσμική χειραφέτηση και πολιτικές υστεροβουλίες», σε: *Η 3^η Σεπτεμβρίου 1843 και το Σύνταγμά της. Αποτιμήσεις 150 χρόνια μετά*, Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών, Μελέτες 11 Διεύθυνση: Γ. Κασιμάτης, Δίκαιο και Οικονομία 1999, σελ. 137-150, και σελ. 150-157, όπου αναδημοσιεύεται ο ίδιος ο εκλογικός νόμος.

Έλληνες είχαν διεκδικήσει τις συνταγματικές ελευθερίες με επανάσταση και βρίσκονταν εγγύτερα στις δημοκρατικές ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης³².

Ίδια είναι η εικόνα που αποκομίζουμε και σε σχέση με τις ατομικές ελευθερίες. Τόσο το βαυαρικό Σύνταγμα όσο και το ελληνικό αντιγράφουν τη γαλλική Χάρτα του 1814, ωστόσο το ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνει επιπλέον δικαιώματα που δεν απαντούν στο βαυαρικό Σύνταγμα, όπως είναι η αρχή της νομιμότητας των ποινών, το δικαίωμα αναφοράς στις αρχές, το άσυλο της κατοικίας, το απόρρητο των επιστολών, η απαγόρευση της λογοκρισίας και η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της γενικής δήμευσης. Άλλα από αυτά τα δικαιώματα κατοχυρώνονταν ήδη στο Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος, δηλαδή στο Σύνταγμα της Τροιζήνας, όπως τα δικαιώματα προσωπικής ασφάλειας και ελευθερίας, η ελευθερία του τύπου, το δικαίωμα αναφοράς στη Βουλή και η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της γενικής δήμευσης. Μάλιστα το Σύνταγμα της Τροιζήνας κατοχύρωνε ακόμη και το τεκμήριο αθωότητας, την αρχή της μη αναδρομικότητας των ποινών και το ανώτατο όριο προφυλακίσεως, καθώς και τα δικαιώματα αντίκρουσης της κατηγορίας, ακόμη δε και ένα δικαίωμα σε ταχεία απονομή της δικαιοσύνης³³. Άλλα δικαιώματα του Συντάγματος του 1844 απαντούν στο φιλελεύθερο βέλγικο Σύνταγμα του 1831, όπως το απόρρητο της επικοινωνίας και το άσυλο της κατοικίας³⁴.

Τέλος, το Σύνταγμα του 1844 ήταν Σύνταγμα-συνάλλαγμα, προϊόν δηλαδή συμφωνίας μεταξύ της Εθνοσυνέλευσης και του ηγεμόνα, πράγμα το οποίο ήδη ήταν ένας συμβιβασμός για τους Έλληνες, που ήθελαν τα Συντάγματά τους να πηγάζουν από εθνοσυνέλευση (και πάλι στην παράδοση της Γαλλικής, αλλά και της Ελληνικής Επανάστασης). Ωστόσο, το Σύνταγμα του 1818 δεν ήταν καν προϊόν συμφωνίας, αλλά παραχώρηση του μονάρχη προς τους υπηκόους του. Ήδη δηλαδή με το Σύνταγμα-συνάλλαγμα, ο Όθων προπορευόταν κατά πολύ, σε βήματα θεσμικού εκσυγχρονισμού, της γενέτειράς του.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα παραπάνω δείχνουν ότι η συνταγματογένεση είναι ένα φαινόμενο πολυσύνθετο, στο οποίο χωνεύονται παραδόσεις και αντιλήψεις που πολλές φορές ξεπερνούν τον τόπο και τον χρόνο του συγκεκριμένου Συντάγματος. Έστω και με σημαντικές διαφοροποιήσεις, μια που η Ελλάδα αντλούσε ευθέως και από τη δημοκρατική παράδοση της Γαλλικής Επανάστασης, ενώ η Βαυαρία από το φιλελεύθερο και αντιπροσωπευτικό κερτημένο που επιβίωσε της Γαλλικής Επανάστασης στην Ευρώπη της Παλινόρθωσης³⁵, η κοινή πρόσδεση της Βαυαρίας και της Ελλάδας στη γαλλική συνταγματική παράδοση διευκόλυνε τη συνύπαρξη Όθωνος και Ελλήνων και τη μετάβαση του νέου κράτους από την απόλυτη στη συνταγματική μοναρχία. □

³² Για τη σύνδεση Ελληνικής και Γαλλικής Επανάστασης βλ. Β. Χρήστου, *Η ελληνική επανάσταση στον ευρωπαϊκό αιώνα των επαναστάσεων*, ΤοΣ 2022, σελ. 139-168, ιδίως σελ. 141-154.

³³ Βλ. το Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος σε: *Τα Συντάγματα της Επανάστασης (1822-1827)*, Εισαγωγή: Σ. Βλαχόπουλος, ΚΕΦΙΜ – ΤΑ ΝΕΑ 2021, σελ. 97-120.

³⁴ Βλ. το Βελγικό Σύνταγμα του 1831 στο [link](#).

³⁵ Βλ. σχετικά Ε.-W. Böckenförde, „Einführung - Verfassungsprobleme und Verfassungsbewegung des 19. Jahrhunderts“, σε: Ε.-W. Böckenförde (Hrsg.), *Moderne deutsche Verfassungsgeschichte (1815-1918)*, 1972, σελ. 13-21, ιδίως σελ. 17-18.